

Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.17234/Croatica.69.12>

UDK: 811.163.42'282(091)"18":27-242

27-234

Primljen: 29. V. 2025.

Prihvaćen: 19. IX. 2025.

DVIJE RUKE JEDNOGA KNJIŽEVNOKAJKAVSKOG PRIJEVODA *KNJIGE O JOB*¹

Barbara Štebih Golub
Institut za hrvatski jezik, Zagreb
bstebih@ihjj.hr

ABSTRACT

REVISED TRANSLATION OF THE KAJKAVIAN BOOK OF JOB

During the 19th century, there were two attempts to translate the Bible into the Kajkavian literary language. The first attempt was associated with Bishop M. Vrhovac, who gathered six translators for the task, and the second with I. Kristijanović. The link between these two attempts is the Book of Job, which was translated by I. N. Labaš as part of Vrhovac's initiative, while Kristijanović edited his translation. The subject of this paper is the circumstances surrounding the creation of the translation and its edited version, as well as Kristijanović's changes to Labaš's text. While Labaš wrote his translation in the Kajkavian script typical of the early 19th century, Kristijanović wrote his changes in a new script, *Gajica*, which indicates that he worked on the text no earlier than 1847, as he began to print his texts in the new script from 1848 onwards. It is also the only manuscript text of Kristijanović written in *Gajica* known at this time. Kristijanović's changes to Labaš's text on the phonological and morphological level are insignificant: in only a few places he changes the reflex of jat in the negated forms of the auxiliary verb *biti* "to be", while the form of the relative pronoun for the nominative masculine singular which he consistently

¹ Rad je nastao kao rezultat rada na projektu *Rekonstrukcija Kristijanovićeve Biblije* (KRISBI), koji financira Zaklada Adris.

replaces with *koj*. The most numerous interventions are at the syntactic level (changes in word order, replacement of the participle with a finite verb and the related untying of the participle group, avoidance of the relative pronoun at the beginning of the sentence). Namely, Labaš adhered very faithfully to the Latin template, while Kristijanović, although he uses such syntactic calques himself, tried to bring the translation closer to "the spirit of Kajkavian". The changes at the lexical level reveal that Kristijanović, as an erudite and as a stylist, was guided by two criteria: accuracy and aesthetics.

Keywords: kajkavian literary language; Book of Job; Ivan Nepomuk Labaš; Ignac Kristijanović

1. UVOD

Tijekom triju stoljeća postojanja kajkavskoga književnog jezika i njime pisane književnosti² djela duhovne tematike bila su veoma brojna i vrstovno raznolika. Obasezala su zbirke propovijedi, asketska ili duhovna djela, životopise svetaca, djela o raznim pobožnostima, katekizme, molitvenike, liturgijska djela, kontroverzije ili polemička djela te duhovne pjesme.³ Njihovi su autori uglavnom dolazili iz crkvenih krugova: u 17. i 18. st. prevladavaju isusovci, pavlini, franjevci i kapucini, a od zadnjih desetljeća 18. st. biskupijski svećenici i tek nekoliko autora iz svjetovnog staleža.

Međutim, iako odlomke *Biblije* prevedene na kajkavski književni jezik tijekom 17. i 18. st. nalazimo u brojnim lekcionarima,⁴ sve do prve polovice 19. st. nije se pristupilo njezinu prevođenju u cijelosti. Tek u „suton kajkavskoga književnog jezika”⁵ u dva se navrata pokušalo prevesti čitavo *Sveto pismo*.

² Treća knjiga tiskana književnom kajkavštinom, a prva duhovnoga sadržaja jest *Postila po nedelne i po godovne dni na vse leto vezda znovič spravljena po Antonu Vramcu, Svetoga pisca doktori i cirkve varaždinske plebanušu* tiskana 1586. u Ljubljani (objavljena poslije Pergošićeva *Decretuma* iz 1574., zakonika prevedenoga s latinskoga, i Vramčeve *Kronike vezda znovič spravljene* iz 1578.). Nabožna djela pisana kajkavskim književnim jezikom objavljuju se duboko u 19. st. Primjerice 1871. u Zagrebu izlaze Kristijanovićeve hagiografije *Žitek sveteh mučenikov II*.

³ O tome detaljnije v. Korade (1996) i predgovor M. Koradea u Plejić Poje (2021).

⁴ Popis kajkavskih lekcionara i podatke o pojedinima od njih v. u Fućak (1975: 11–13, 266–270). O kajkavskim lekcionarima između ostalih v. i Jagić (1913: 511–512), Vince (1974: 276–277), Šojat (1970: 35–36), Percan (1984: 100), Korade (1996: 104).

⁵ Metaforu smo posudili iz naslova monografije B. Schubert (2016).

Naime, zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac (1752–1827), potaknut religiozno-doktrinarnim i nacionalnim nastojanjima,⁶ oko toga zadatka okuplja skupinu šestorice: Tomaša Mikloušića (1767–1827), Antuna Vranića (1764–1820), Ivana Nepomuka Labaša (1785–1849), Stjepana Koroliju (1760–1826), Ivana Birlinga (1775–1852) i Ivana Ruperta Gusića (1761–1821), no njegova inicijativa nije rezultirala cjelovitim prijevodom. Prema dosadašnjim saznanjima Vranić je preveo *Psalme* (1816) i Jeremijine tužaljke (1820), Labaš *Knjigu o Jobu* (?), Gusić *Novi zavjet* (1820–1821), a Birling *Poslanicu Filipljanima* (?).⁷ U novije su vrijeme u transkripciji objavljeni Gusićev prijevod *Novoga zavjeta*⁸ i Vranićev psalama⁹, dok su ostale prevedene biblijske knjige ostale u rukopisu.

Dvadesetak godina poslije prevođenja *Biblije* prihvatio se Ignac Kristijanović (1796–1884), svećenik, vjerski pisac, pučki prosvjetitelj, slovničar i borac za kajkavski književni jezik i grafiju,¹⁰ koji je, prema vlastitim riječima, preveo cijeli *Novi zavjet* i veći dio *Staroga zavjeta*,¹¹ no prijevod u cjelini nije mogao tiskati zbog pomanjkanja materijalnih sredstava.¹² Stoga je prijevode pojedinih biblijskih knjiga objavljivao u kalendaru *Danica zagrebečka*¹³ ili bi

⁶ Detaljnije v. Šafařík (1965: 293, 354), Percan (1984: 95), Jembrih (2012a, 2012b), Berković (2013).

⁷ Prema Jagić (1913: 512).

⁸ *Sveto pismo Novoga zakona* 2018. objavilo je Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima. Tekst su za tisak pripremili Alojz Jembrih i Zvornimir Kurečić, koji su ga popratili i predgovorom.

⁹ Vranićev prijevod psalama u transkripciji Borisa Becka 2017. objavili su Biblijski institut Zagreb i Hrvatsko biblijsko društvo.

¹⁰ Detaljnije o Kristijanovićevu životu i djelovanju v. Šojat (1962), Štebih Golub i Filipić (2024a, 2024b).

¹¹ Šafařík (1965: 354) se najvjerojatnije referira upravo na Kristijanovićev prijevod kada piše: „Der grössere Theil der Übersetzung ist vollendet; der eifrige, hochverdiente Mann arbeitet an der Beendigung seines fromen, patriotischen Unternehmens mit rastloser Thätigkeit fort.“ I. Percan ističe (1984: 96): „Kristijanovićev je prevodilački biblijski opus pozamašan. On je jedini, barem djelomično, ostvario zamisao biskupa Vrhovca da se prevede i izda čitava *Biblija*. Preveo je i objavio velik broj biblijskih knjiga.“

¹² U članku *Nekaj o horvatskem jeziku* piše: „Kaj se pako dotikava siromaštva rečih horvatskoga jezika, morebiti ni tak čisto siromažek i neprikladen da se vu njem vre sada za podvučenje i horvatskoga puka ne bi mogel ispisavati potrebne knjige kak to svedoče po meni vre do sad vu horvatskem jeziku ispisane i izopčene knjige, kak takaj celo *Novoga zakona*, velika pako stran *Staroga zakona Sveto pismo* vu naš materinski jezik prenešeno i koje ja do sada, zvun nekojeh samo knjig, jedino zbog pomenjkanja stroškov van dati nesem bil moguč.“ (DZ 1848: 117). (Sve primjere donosimo u vlastitoj transkripciji.) O tome v. i Šojat (1962: 81).

¹³ Primjerce, u *Danici* za 1845. objavljuje *Knjigu o Tobijašu*, a *Knjiga o Juditi* izlazi u sljedećem godištu istoga kalendara.

ih otisnuo kao privitak svojim drugim tekstovima.¹⁴ Ipak, veći je dio njegova prijevoda ostao u rukopisu i čuva se po hrvatskim knjižnicama i arhivima.¹⁵

Poveznica između dvaju prevoditeljskih poduhvata je *Knjiga o Jobu*. Kao što je već spomenuto, u okviru Vrhovčeva poduhvata tu je biblijsku knjigu preveo I. N. Labaš, a I. Kristijanović je tridesetak godina kasnije¹⁶ vlastitu inačicu prijevoda pokušao načiniti redigirajući Labašev rukopis.

Na „dviije ruke” književnokajkavskoga prijevoda *Knjige o Jobu* prvi ukazuje Š. Ljubić (1869): „Labaš Iv. Nep., veliki sudac varaždinske županije, preveo je lat. knjigu Jobovu, u rukopisu kod Kristianovića.” Isti podatak nalazimo i kod Jagića (1913: 512), prema kojem je Labaš načinio prijevod, dok ga je Kristijanović „ispravio” („eine ältere, von Kristijanović berichtigte Übersetzung”), dok je prema Štefaniću (1941: 493) *Knjigu o Jobu* preveo Labaš, a Kristijanović je „nastavio” posao. U svojoj ekstenzivnoj studiji o Kristijanovićevu životu i radu O. Šojat taj prijevod spominje u podrubnoj bilješci:

tekst je pisan nepoznatom rukom, a popravci Kristijanovićevom. To bi, prema navodima Šime Ljubića u Oglledalu književne poviesti jugoslavjanske (II, 536), mogao biti prijevod Ivana Nepomuka Labaša, velikog suca varaždinske županije. Taj se rukopis u Ljubićevo vrijeme nalazio u Kristijanovića. (Šojat 1962: 80, bilješka 88)

te ga u Kristijanovićevoj bibliografiji navodi u rubrici *Rukopisi* (1962: 108).

Upravo su Kristijanovićeви „popravci”, odnosno izmjene Labaševa prijevoda predmetom našega istraživanja. Analizom zahvata u prvobitni prijevod nastojat ćemo utvrditi što je i kako mijenjano, jesu li i koje su izmjene dosljedne te ukazuju li na jezične mijene u kajkavskome književnom jeziku tijekom nekoliko desetljeća ili su tek stilski odabir prevoditelja.

¹⁴ Primjerice *Knjiga o Tobijašu* pretisnuta je novom grafijom u *Žitku sveteh mučenikov* (1877: 222–245) uz minimalne jezične izmjene.

¹⁵ Prema dosadašnjim spoznajama rukopisi Kristijanovićeova prijevoda čuvaju se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i u Arhivu HAZU. Međutim, kako iz samoga teksta prijevoda (točnije iz uputnica uz prijevod), proizlazi da je Kristijanović preveo više biblijskih knjiga no što nam je u ovome trenutku poznato, nije isključeno da se ti prijevodi čuvaju i u drugim ustanovama.

¹⁶ Iako nam nisu poznate točne godine nastanka prijevoda, Labašev, kako je bio članom Vrhovčeve skupine, valja smjestiti u dvadesete godine 19. st., dok su Kristijanovićeve intervencije nastale nakon 1847. O tome detaljnije u dijelu o grafiji.

Premda se vremenski razmak od tridesetak godina ne čini velikim, valja na umu imati da je riječ o prijelomnom razdoblju u povijesti hrvatskoga jezika kada se formira suvremeni hrvatski standardni jezik štokavske osnovice, dok kajkavski književni jezik prestaje postojati.

Kristijanović, premda je preuzeo ilirsku grafiju, nikada se nije odrekao književne kajkavštine, pa ga se naziva i posljednjim Mohikancem kajkavskoga književnog jezika (Vince 1978: 214), no istraživanja su pokazala da se njegov jezik, osobito u poslijepreporodnom razdoblju,¹⁷ ipak mijenjao te da su mijene, premda minimalne, išle u smjeru štokavizacije.¹⁸

2. UKRATKO O *KNJIZI O JOBUI* I DVA KAJKAVSKA PREVODITELJA

Knjiga o Jobu (hebr. *Ijob* ‘omrznut, onaj koji se uvijek vraća Bogu ili onaj koji jadikuje’¹⁹) spada u mudrosne (uz *Mudre izreke*, *Propovjednika*, *Knjigu mudrosti* i *Siraha*), kanonske knjige²⁰ i redosljedom je prva od poetskih knjiga.²¹ Procjenjuje se da je nastala krajem 6. ili početkom 5. st. prije Krista te da joj je autor, iako nepoznat, bio pjesnik-mudrac izraelskoga podrijetla koji je živio na području prednje Azije.²²

Za prijevod na latinski zaslužan je sv. Jeronim, koji je uspio svojim temeljitim proučavanjem povratiti oko 800 stihova izgubljenih tijekom stoljeća nemarom prepisivača²³ te je tako *ex veritate hebraica* oblikovao *Knjigu o Jobu*.²⁴

¹⁷ Polazimo od određenja preporoda prema Stančiću (1985: 1) i Novaku (2012: 73), dok je prema Koruniću (1989: 20–21) još uvijek riječ o preporodnom razdoblju.

¹⁸ O jezičnim mijenama u Kristijanovićevim izdanjima kajkavskog lekcionara v. Štebih Golub (2022a), o redakciji Mikloušićeva stoljetnjaka v. Štebih Golub (2022c), o mijenama na razini cjelokupnoga Kristijanovićevega opusa v. Štebih Golub (2024a).

¹⁹ Prema Dodig (2017: 227).

²⁰ *Sirah* i *Knjiga mudrosti* su deuterokanonske knjige.

²¹ Prema kanonu hebrejske *Biblije*, koja obaseže 24 knjige, *Knjiga o Jobu* smještena je između *Jeremije* i *Rute*, uz *Psalme* i *Mudre izreke*. Grčki kanon slijedi hebrejski, ali ga proširuje, pa mjesto *Knjige o Jobu* varira među grčkim i latinskim biblijskim knjigama. Službeni latinski kanon (Firenca, Trident, Vatikan) nastavlja tradiciju *Vulgate*, pa *Knjiga o Jobu* zauzima prvo mjesto među poetskim knjigama. Detaljnije v. Zaradija Kiš (1997: 37).

²² Prema Zaradija Kiš (1997: 18).

²³ Hebrejski izvornik broji 1070 stihova, što znači da su dvije trećine knjige bile izgubljene.

²⁴ Detaljnije v. Zaradija Kiš (1997: 38).

Biblijska priča o Jobu obrađuje temu pravednoga patnika već otprije prisutnu u legendama Istoka i Zapada,²⁵ tj. propituje razloge Božjega postupanja sažete u Jobovu pitanju „Zašto trpim kad sam pravedan, a Bog je svemoguć i dobar?”²⁶ Upravo zbog univerzalnosti teme priča o Jobu imala je veoma široku recepciju u nizu kritičkih komentara i interpretacija: od Joba kao sveca, nesavršeno pobožnoga čovjeka, buntovnika, dualista do Joba kao aristotelijanca ili izolacionista.²⁷

Tijekom srednjega vijeka Job kao svetac i zaštitnik postaje veoma popularan te je duboko ukorijenjen u narodnu predaju. U narodu ga se smatra zaštitnikom od bolesti kao što su guba, kuga, sifilis, upale usta, očiju te se često javlja u odgovarajućim bajalicama.²⁸

Prvi slavenski prijevod *Knjige o Jobu* načinili su Ćiril i Metod u 9. st. prema hebrejskom i grčkom predlošku, a o popularnosti priče govori podatak da ju sadrže gotovo svi hrvatskogoljski brevijari.²⁹

S obzirom na univerzalnost teme, popularnost u kršćanskome svijetu i narodnim predajama ne čudi što *Knjiga u Jobu* spada među prevedene knjige tzv. *Vrhovčeve Biblije*.³⁰ Nepoznatim ostaje zašto je prevođenje Joba dodijeljeno upravo I. N. Labašu: je li to bila Vrhovčeva odluka ili Labašev izbor. Ukoliko je riječ o Vrhovčevu izboru, nameće se pitanje zašto je za tu zadaću odabran Labaš, svjetovnjak bez iskustva u prevođenju.³¹ Doduše,

²⁵ O liku pravednoga patnika u predajama i legendama v. Zaradija Kiš (1997: 9–13).

²⁶ Detaljnije v. Slavić (2016: 259).

²⁷ Slavić (2016: 26) donosi pregled koji ilustrira koliko su Jobov usud i njegova stajališta različito tumačeni: dok ga se u ranom kršćanstvu tumačilo kao junaka koji trpi za vjeru, u doba velikih revolucija isticalo se Jobovo buntovništvo, pa Voltaire u njemu vidi predstavnika univerzalnoga ljudskoga položaja, a slično stajalište imaju Camus i Kafka, dok ga Bloch interpretira kao buntovnika protiv teizma. O popularnosti Joba u kršćanskom svijetu govore podatci da je sv. Augustin u *Knjizi o Jobu* vidio primjer božanske milosti, dok je s protestantske strane Calvin o Jobu napisao 159 propovijedi (Slavić 2016: 263).

²⁸ Prema Zaradija Kiš (1997: 228).

²⁹ Prema Zaradija Kiš (1997: 38, 227).

³⁰ Iako o tome, koliko nam je poznato, ne postoje pisana svjedočanstva, pretpostavljamo da je unutar skupine od šestorice prevoditelja određeno koje će se knjige prevoditi kao prve te da su odabrane one koje se smatralo važnijima.

³¹ Zahvaljujemo recenzentu što nas je uputio na Labaševo pismo „dragom sestriću Ivanu”, tj. Ivanu Kukuljeviću. Ne slažemo se doduše s recenzentovom tvrdnjom da to pismo dokazuje da je Labaš bio iskusan prevoditelj. Naime, koliko autorica ovih redaka razabire iz pisma, Labaš Kukuljevića moli da „isposluje” da mu Drašković vrati njegove rukopise. Riječ je o „historičkim rukopisima”, tj. prijepisima izvornika iz biblioteke Akademije zagrebečke koje je Labaš „prepisal” i jednom autorskom tekstu. Čak i da je

Ivan Nepomuk Labaš Blaškovečki, iz plemenite obitelji Labaš, čiji je obiteljski posjed bio Lovrečan pokraj Zlatar Bistrice,³² nesumnjivo je spadao među učenije osobe sjeverozapadne Hrvatske onoga vremena.

Gj. Szabo pišući o selu Lovrečanu navodi:

tu je boravila dugim godinama familija Labaš, od koje se Ivan Nep. Labaš istaknuo kao ozbiljan učenjak, pa kad je ovamo oko god. 1846. došao slovački pisac Gustav Zehenter, divio se knjižnici Labaševoj u ovom kraju, gdje gotovo nitko nije znao ni pisati ni čitati. (Szabo 1940: 80)³³

a Belošević (1926: 64) Labaša ističe kao „poznatog heraldika, koji se bavio historijom, mumismatikom (*sic!*) i alkimijom (*sic!*)”.

Labaš je od 1804. bio prisjednik, a od 1805. do 1847. sudac Sudbenoga stola Varaždinske županije te od 1807. prisjednik Sudbenoga stola Zagrebačke županije. Rezultat njegova interesa za povijest hrvatskoga plemstva i heraldiku je rukopis u kojem je, uz grbove hrvatskih županija i gradova, nacrtao poznate mu grbove hrvatskih plemićkih obitelji.³⁴ Od tekstova su sačuvani autograf i prijepis njegova rukopisa *Disputatio de lapide sepulchrali in orphanotropii ecclesia s. Nicolai Zagrabiae* (NSK, R 3556, R 6572). Labaš je bio i pasionirani numizmatičar te je, u znak potpore osnutku Narodnoga muzeja u Zagrebu, dijelove svoje zbirke darovao Pravoslavnoj akademiji.³⁵

Starija Labaševa sestra Antonija udala se za Antuna pl. Kukuljevića Sakcinskoga, oca Ivana pl. Kukuljevića Sakcinskoga, a upravo bi ta obiteljska

riječ o prijevodu, nije riječ o biblijskome prijevodu. Sličnost rukopisa (iako autorica nije grafologinja) mogla bi se smatrati potvrdom da je Labaš zaista prevoditelj knjige o Jobu (o čemu autorica, doduše, nije ni dvojila). Međutim, i tu tvrdnju treba uzeti sa zrnom soli. Naime, pismo je nastalo tridesetak godina nakon prijevoda, a rukopisi se mijenjaju. Pismo je, dakako, zanimljivo zbog jezika (Labaš svoju kajkavštinu 1848. štokavizira) i kao svjedočanstvo međusobnih odnosa Labaša, Kukuljevića i Draškovića. No to su teme za neka druga istraživanja.

³² O obitelji Labaš i selu Lovrečanu kao njihovom obiteljskom posjedu v. Szabo (1940: 80).

³³ „Njegova knjižnica, danas dijelom u NSK (nuđena na prodaju 1851, a vjerojatno preuzeta potkraj XIX. st. s ostavštinom Lj. Gaja), prema rukopisnom katalogu što mu se pripisuje (NSK, R 3607), imala je oko 5500 knjiga” (<https://hbl.lzmk.hr/clanak/labas-ivan>, pristupljeno 8. svibnja 2025).

³⁴ Rukopis je do 1945. bio u posjedu potomaka, a prijepis nećaka mu I. Kukuljevića Sakcinskoga nalazi se u zbirci HDA Grbovi obitelji Hrvatske i Slavonije. Taj prvi pokušaj cjelovitoga grbovnika Hrvatske i Slavonije poslužio je I. Bojničiću kao predložak za djelo *Der Adel von Kroatien und Slavonien* (Nürnberg 1899). (<https://hbl.lzmk.hr/clanak/labas-ivan>, pristupljeno 8. svibnja 2025).

³⁵ Dio zbirke prodao je Narodnomu muzeju u Pešti 1816.

veza mogla ukazivati na put rukopisnoga prijevoda *Knjige o Jobu*. Naime, I. Kukuljević osobno je poznao I. Kristijanovića i s njime bio u prijateljskim odnosima. U svojim je *Prinescima* objavio njegovu prvu biografiju³⁶ kao i niz pisama za koja kaže:

Najstariji sada živući književnik hrvatski, presvietli gospodin naslovni biskup omiški, Ignac Kristijanović, darovao mi je prije nekoliko godina jedan rukovet književnih dopisih, pisanih stranom njemu samomu, stranom njegovomu ujaku pokojnomu Tomi Mikloušiću, zajedno s nekim izvornimi pismi rečenoga Mikloušića i veleučenoga Adama Baričevića. (Kukuljević 1875: 51)³⁷

i nastavlja:

Budući da su ovi višespomenuti dopisi, pisani većom stranom od muževah velezaslužnih za obću slavensku povjest književnosti na ime, osim višerečenih Baričevića, Mikloušića i Kristijanovića, takodjer od Pavla Josipa Šafaříka i Bartola Kopitara, to mislim da će svakomu dobro doći, koj se imalo bavi povješću književnosti slavenske. (isto)

Iako su pripadali različitim naraštajima i zastupali oprečene jezične stavove, Kukuljević je osjećao poštovanje prema Kristijanoviću, njegovu djelu, pa čak i tvrdoglavosti:

Čvrst kao stiena posried sve progutajućih valovah ilirštine, jugoslavenštine i obće južne staro-hrvaštine, osta Kristianović jedini i posljednji izmedju svih kajkavskih Hrvatah vjeran svomu nariječju u pismu i knjiži. Mladjahnom duševnom snagom neprestaje on u dubokoj svojoj starosti i sada još brinuti se oko pisanja i izdavanja pučkih, većom stranom pobožnih knjigah, nepopustiv skoro godine, u kojoj nebi darovao puku bud koju knjižicu, kao proizvod svoga pera. (Kukuljević 1875: 57)

Dakle, s obzirom na poznanstvo s Kristijanovićem, na poštovanje i udivljenje koje je prema njemu osjećao te znajući da ovaj radi na književno-kajkavskome prijevodu *Biblije*, veoma vjerojatnim smatramo da je upravo

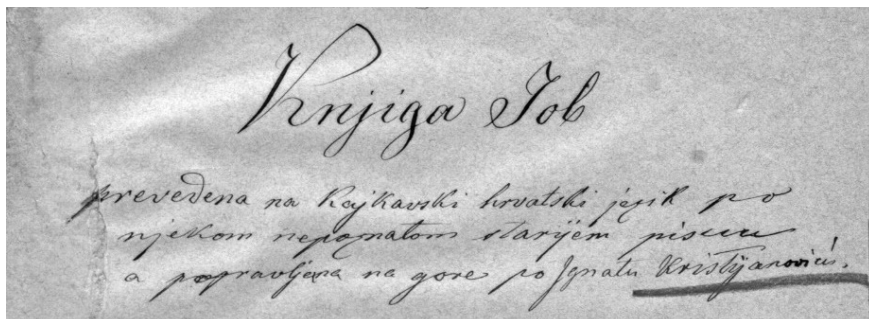
³⁶ Kasniji Kristijanovićeви biografi nerijetko prenose ove Kukuljevićeve riječi: „Kristianović Ignac, noseći prije ime Kristian, rodio se u Zagrebu dne 31. srpnja 1796. od roditeljah Jurja Kristiana i matere Margarite Pasilović. Otac njegov zanatom pekar i mlinar, imao je svoju kuću i mlin ne daleko izpod krvava mosta, a bješe obće poznat pod imenom Deutschbek, budući da je tada samo još jedan pekar, Ivica Benak, u Zagrebu bio, koj se prostijim pekarstvom bavio” (1875: 56).

³⁷ Barem na razini podrubne bilješke vrijedno je spomenuti još jednu poveznicu između *Vrhovčeve* i *Kristijanovićeve Biblije* koja je naznačena u Kukuljevićevu citatu: na T. Mikloušića, Kristijanovićeva ujaka koji je bio jedan od suradnika na izradi Vrhovčeva prijevoda. Kristijanović je posve sigurno bio upoznat s ujakovim radom. Je li naslijedio Mikloušićeve rukopise prijevoda i je li se njima služio, još nije razjašnjeno.

Kukuljević po ujakovoj smrti 1849. Kristijanoviću na raspolaganje stavio Labašev prijevod *Knjige o Jobu*.³⁸

3. KRISTIJANOVIĆEVE IZMJENE LABAŠEVA PRIJEVODA

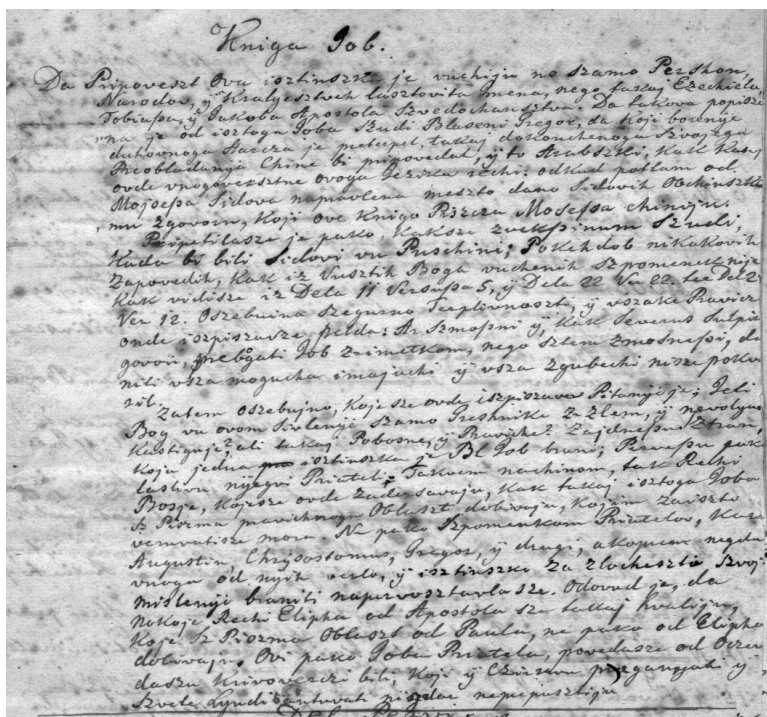
Rukopisni književnokajkavski prijevod *Knjige o Jobu* čuva se u Zbirci rukopisa i starih knjiga zagrebačke Nacionalne i sveučilišne knjižice pod signaturom R 3505. Riječ je o 48 gusto ispisanih stranica dimenzija 32,4 × 20,7 cm, paginacija je naknadno unesena kemijskom olovkom. Na ovitku rukopisa rukom je napisano *Knjiga Job prevedena na kajkavski hrvatski jezik po nekome nepoznatom starijem piscu a popravljena na gore po Ignatu Kristijanoviću*.

Prilog 1. Napis na omotu rukopisnoga prijevoda *Knjige Joba*, NSK R 3505.

Ne navodi se, dakle, ime prevoditelja, već samo Kristijanović kao redaktor koji je prijevod pokvario. Rukopisni prijevod obaseže sva 42 dijela *Knjige o Jobu* i prevoditeljjev prolog dužine pola stranice. Izmjene su unošene do sredine devete stranice, tj. završno sa 16. retkom 7. dijela. U prolog nije intervenirano.

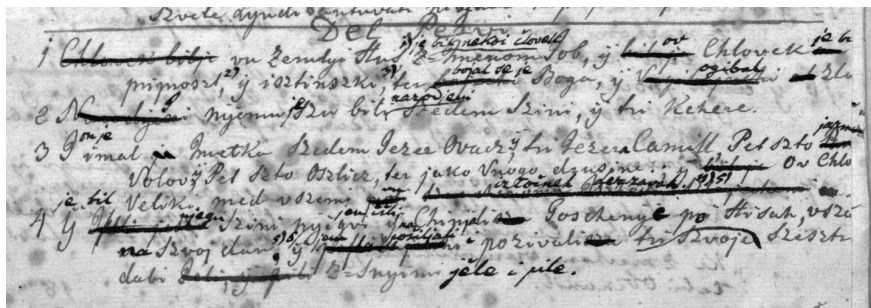
³⁸ Ponovno je barem na razini podrobne bilješke zanimljivo spomenuti još jednu poveznicu između Labaša i Kristijanovića, na numizmatiku. Kristijanović je također bio strastveni numizmatičar, no njegov tekst *Verzeichnis der Münzensammlung* u Zagrebu je objavljen tek poslije njegove smrti 1884. Na Kristijanovićevu strast prema numizatici osvrće se i Kukuljević (1875: 58): „sakupio [je] tečajem mnogih godina, veoma bogatu i riedku sbirku starih pjenezah, ponajviše zlatnih i srebrnih, koju, ako se ne varam, naumi po svojoj smrti ostaviti svojoj domovini, koju toliko vatreno ljubi, na korist znanosti, i na ponos naroda, kojega je jedan izmedju najvriednijih i najzaslužnijih članovah.”

Prilog 2. Prolog u Labaševu prijevodu *Knjige Joba*.

Kristijanović je u rukopis intervenirao precrtavajući dijelove, pišući izmjene iznad precrtanoga dijela, nadopisujući na marginama, brojkama označujući izmjene u redosljedu riječi. Kao oprijemljene donosimo prve tri rečenice prvoga dijela *Knjige o Jobu*:³⁹

1. Človek¹⁾ bit²⁾ je vu zemlji Hus¹⁾ je bil nekoj človek z imenom Job i bit³⁾ je ov⁴⁾ človek⁵⁾ je bil priprost²⁾ i istinski³⁾ ter boječi se⁶⁾ bojal se je Boga i vugibaju⁷⁾ ogibal od zla.
2. Narodeni⁸⁾ njemu⁹⁾ je su bili¹⁰⁾ narodeni sedem sini i tri kćere.
3. I¹¹⁾ on¹²⁾ je imal je i imetka sedem jezer ovac i tri jezera kamil, petsto par¹³⁾ jarem volov i petsto oslic ter jako vno go družine i bit¹⁴⁾ je ov¹⁵⁾ človek je bil veliki med vsemi proti sunčevomu ishodu¹⁶⁾ sedejućimi vu istočneh državah¹⁷⁾

³⁹ Kristijanovićev je tekst pisan kurzivom. Dijelovi teksta pisani iznad Labaševa teksta pisani su u superskriptu.

Prilog 3. Izvadak iz rukopisnoga prijevoda *Knjige Joba*, Job 1,1–3.

Kristijanović je, kao pravi „majstor stila” (Šojat 1960: 53), i po nekoliko puta mijenjao tekst, „brusio” vlastite izmjene, što znatno otežava rekonstrukciju teksta, kako Labaševa tako i Kristijanovićeve završne verzije. Primjerice, 1,4: I išli jesu ^{njegov} sini njegov ^{jesu} išli. Kristijanović je, dakle, mijenjao položaj glagola i posvojne zamjenice, no iako je dopisao zamjenicu, propustio je precrtati zamjenicu u Labaševoj rečenici, pa bi završna verzija glasila: *I njegov ^{sini} njegov ^{jesu} išli...*

Već pri letimičnom pregledu rukopisa vidljiva je bitna razlika u stilovima dvojice prevoditelja, a riječ je u uporabi paratekstnih elemenata.⁴⁰ Dok je u Labaševu prijevodu jedini paratekstni element već spomenuti prolog, Kristijanović u svojim prijevodima osim prologa (sadržaja čitave biblijske knjige, a onda i njezinih pojedinih dijelova) donosi i brojne podrubne bilješke različita sadržaja.⁴¹ Jedna od najčešćih Kristijanovićevih intervencija u Labašev tekst je pisanje brojki u superskriptu kojima je označivao podrubne bilješke. Tekst samih bilježaka ne nalazimo. Moguće je da ih je pisao na posebnom papiru ili ih u toj fazi rada uopće nije ni pisao, već je samo označio mjesta za koja je smatrao da ih treba na neki način pojasniti (7,3: *Tak i ja jesem imal prazne mesece³ ter poslene noći jesem izbrajal*

⁴⁰ G. Genette (1997: 2–3) paratekst razumijeva kao „nedefiniranu zonu” između glavnoga teksta i konteksta, odnosno kao tekstove smještene na rubnim dijelovima izdanja, tekstove na pragu. Paratekst obaseže mnogostruke oblike i pojavnosti, heterogene skupine praksa, diskursa različitih vrsta koji se ovisno o književnom razdoblju, kulturi, žanru, autoru, djelu i ediciji stalno mijenjaju.

⁴¹ Istu metodu primjenjuje i Vranić u svojem prijevodu psalama, tj. u podrubnim bilješkama donosi brojna objašnjenja. Bilješke nažalost nisu donesene u transkripciji objavljenoj 2016. O podrubnim bilješkama u Kristijanovićevim biblijskim prijevodima v. Štebih Golub (2021), Beck i Štebih Golub (2023).

*sebi*⁴⁰). U Labaševu prijevodu ne nalazimo ni biblijske reference, koje su također uobičajeni paratekstni element u Kristijanovićevim prijevodima, pa je jedna od njegovih intervencija i njihovo dodavanje (3,3: *Naj se zgubi dan vu kojem se jesem rodil i noč vu kojoj je rečeno: „Prijet je človek.”*²) **Jer 20,14**). Kristijanović također u svojim prijevodima povezuje pojedine dijelove unutar jedne biblijske knjige uputnicama *dole, gore*. Takve uputnice dodaje i Labaševu prijevodu (4:17: *Je li se človek vu prispodablanju z Bogom more za pravičnoga držati ali je li je človek čisteši od Stvoritelja svoga?* **Dole 25,4**), kao i kombinaciju uputnica na mjesto u *Bibliji* i na mjesto u *Knjizi o Jobu* (4,18: *Nut, koji njemu služiju nisu stalni*^{10) 11)} *i vu angelih svojih našel je hudobnost.*^{11) 12)} **Dole 15.15. 2Pet 2,4**).

Druga istaknuta razlika između dviju prevoditeljskih „ruka” je grafija. Naime, dok se Labaš koristi književnokajkavskom grafijom, Kristijanović piše gajicom. Kristijanovićeva uporaba gajice važan je podatak iz dvaju razloga. Prvi je pomoć pri datiranju njegovih zahvata na Labaševu prijevodu. Naime, Kristijanović *Danicu zagrebečku* za 1848. tiska gajicom, a kako je kalendar za sljedeću godinu izlazio oko Božića, već je 1847. morao rabiti novu grafiju.

Drugi je razlog činjenica da je *Knjiga o Jobu* jedini rukopisni dokument pišući koji Kristijanović rabi novu grafiju. U dosadašnjim je istraživanjima Kristijanovićeva jezika utvrđeno da je u njegovim djelima tiskanima novom grafijom prisutan niz nedosljednosti za koje se nije sa sigurnošću moglo tvrditi je li ih učinio on sam ili su rezultat slagarove pogreške,⁴² pa je ovaj rukopis važan u pronalaženju odgovora na to pitanje.

Laboš, dakle, rabi sljedeća grafijska rješenja:⁴³ slogotvorno *r* bilježi slijedom *er* (*preterpel, vnogoversztne*), znak *ÿ* rabi za pisanje veznika *i* (*Tobiuſsa, ÿ Jakoba Apostola*) te u dvoslovima *dÿ* (*desdÿi, obhodÿal, prvorodÿenoga*), *lÿ* (*Kralÿesztvih, Zemlÿi*, ali i *zemlÿi*) i *nÿ* (*borenÿe, Pitanÿe*, ali i *nÿega ÿ nyegvu Hisu*), */c/* bilježi kao *cz* (*Harcza, Oczev, Krivoverczi*), a */č/* kao *ch* (*dokonchenoga, imajuchi, Szvedochansztva*), */s/* grafijski fiksira kao *sz* (*szamo, Szvedochansztva, szvetlosztjum*), */š/* kao *ſs* (*Tobiuſsa, Mojsesſa*) ili *sh* (*obshanczuval, shuhkochi*), a */ž/* kao *s* (*Sidova, Blaseni, Hisu*).

Grafijske dvojakosti kao što su uporaba znakova *ÿ* i *y* te dvoslova *ſs* i *sh* mogle bi upućivati na autorovu nesigurnost, no kako tekst nastaje u prvim

⁴² O tom problemu v. Štebih Golub (2024a: 203–206).

⁴³ Osvrćemo se samo na ona tipično književnokajkavska, različita u odnosu na suvremena.

desetljećima 19. st., moguće je da samo zrcale promjene koje su se odvijale u kajkavskoj grafiji (napuštanje znaka *y* i zamjena [s sa *sh*). Konzervativna crta u Labaševu grafijskome uzusu je bilježenje skupova *sk*, *sp*, *st* kao *szk*, *szp*, *szt* (*isztinszku*, *szpomenek*, *lasztovita*).⁴⁴

Kao što je već rečeno, Kristijanović svoje intervencije piše novom grafijom, što znači da rabi znakove *c* (*ceckov*, *oblicaj*), *ć* (*sedeć*, *moć*, ali *noć*), *č* (*človek*, *dapače*, *skončani*, ali *chlovek*, *recjam*), *dj* (*narodjeni*, *prehadjanje*), *lj* (*obnevoljil*, *ogiblje*, *razdeljili*), *nj* (*njegvi*, *njim*, *senj*), *s* (*jesu*, *sejali*, *skončani*), *š* (*išli*, *pošiljali*, *šuma*), *z* (*zmutil*, *zdigali*), *ž* > *ž* (*žalost*, *življenje*, ali *derzavah*). Rogato *e* ne upotrebljava (*človeknavestnik*, *rešil*, *temena*), osim u jednome primjeru i to pogrešno (*jěle*). Slogotvorno *r* prema kajkavskome uzusu nastavlja bilježiti kao *er* (*derzavah*, *obsterl*, *smertna*).

Iz navedenih je primjera razvidno da se Kristijanović pri uporabi novih grafijskih rješenja sporadično koleba, kao što je zamijećeno i u njegovim tiskanim tekstovima,⁴⁵ što ukazuje na to da su ona posljedica Kristijanovićeve nesnalaženja, a ne slagarske pogreške.

Valja napomenuti da Kristijanović vlastite intervencije ispisuje novom grafijom, no ne ispravlja Labaševa grafijska rješenja, što tekst čini zanimljivim grafijskim hibridom.

Takva nas praksa dovodi i u nedoumice. Primjerice, prema Labaševu bilježenju (*Satan*) ime Nečastivoga je *Žatan*, no Kristijanović piše *Satan* i *Žatan*, što nameće pitanje rabi li dvije varijante imena ili je dvojakost posljedica kolebanja između kajkavske i nove grafije. Priklanjamo se drugome rješenju, pri čemu treba spomenuti da u svojim biblijskim prijevodima Kristijanović rabi oblik *Šatan* (*Shatan*).⁴⁶ Iako se tek manji broj imena iz *Knjige o Jobu* javlja i u biblijskim knjigama koje je preveo Kristijanović, vidljivo je da Kristijanović ne mijenja oblike imena koje rabi Labaš. Primjerice, dok Labaš rabi etnik *Čaldejanec*⁴⁷ (< *lat. Chaldæi*), u Kristijanovićevu prijevodu

⁴⁴ Szentmártony doduše tek spominje da neki smatraju da se ispred *k*, *p*, *t* treba pisati samo *z*, a ne *sz* (v. Štebih Golub 2014: 70), ali već prvi kajkavski pravopis, *Kratki navuk za pravopisanje iz 1779*, propisuje pisanje *zk*, *zp*, *zt* (v. *Kratki navuk 2003*: 21).

⁴⁵ V. Štebih Golub (2024a: 204–206).

⁴⁶ *Rekel je pako Peter: „Ananija, zakaj je spačil Šatan srce tvoje da bi lagal Duhu Svetomu i zatajil od cene njive?* Dj 5,3.

⁴⁷ *Čaldejaneci jesu se vu tri čete razdeljili i kamile navalili i nje odednali, kak takaj dečake z mečom pomorili i ja sam sem vušel da bi tebi obznanił.* Job 1,17.

nalazimo oblik *Kaldejanec*,⁴⁸ što je još jedan pokazatelj kolebanja u stupnju prilagođenosti i načinu prilagođavanja biblijskih imena u kajkavskome književnom jeziku.⁴⁹

Na fonološkoj razini Kristijanović intervenira na samo nekoliko mjesta. Naime, refleks jata u negiranim oblicima glagola *biti* kod Labaša varira (1,22: *Job nije grešil niti kaj bedastoga proti Bogu nije govoril.*; 3,11: *Zakaj vu vutrobi vumrl nesem, ishađajuči iz vutrobe taki poginul nesem?*; 3,26: *Nisem li bil potrpeščeči? Je li nisem mučal? Nisem li miruval?*), dok su istraživanja Kristijanovićeve jezika pokazala da u njegovim tekstovima u negiranim oblicima glagola *biti* preteže ekavski refleks jata, osim u njegovim izdanjima lekcionara *Čtejenja i evangelijuma* iz 1851. i stoljetnjaka iz 1866. u kojima se javlja ikavski refleks, što se može shvatiti kao približavanje štokavštini.⁵⁰ Kristijanović u nekoliko primjera mijenja refleks jata koji je Labaš upotrijebio, no u tome nije dosljedan: 3,26: *Nisem li bil potrpeščeči? Je li nisem mučal? Nisem li miruval? Ter zvrhu mene došla je zlovolnost. > Je li nesem bil trpljiven? Je li nisem mučal? Je li nesem bil pokorjen? Ter vendar zvrhu mene na došla je srditost.*

Jedno od obilježja kajkavskoga književnog jezika veća je učestalost naglašanih oblika prezenta glagola *biti* i kao samostalnoga glagola i u tvorbi prošlih glagolskih vremena,⁵¹ što se potvrđuje i u Kristijanovićeve jeziku.⁵² Nenaglašene oblike koji pretežu kod Labaša Kristijanović zamjenjuje naglašenima, što nerijetko rezultira i promjenom reda riječi (1,8: *Je li si slugu mojega Joba premišlaval... > Je li jesi premišlaval Joba, slugu mojega...;* 1,21: *Gol izišel sem... > Gol jesem izišel...;* 2,12: *...nisu njega prepoznali i iskričuči plakali su se... > ...nisu njega prepoznali i iskriknuvši jesu se plakali...).* Uporaba naglašanih oblika Kristijanovićev je stilski odabir.

Kristijanović (2012: 78) u svojoj slovnici propisuje da oblik odnosne zamjenice za nominativ jednine muškoga roda glasi *koj*, dok je oblik *koji* množinski. Labaš i za jedninu i za množinu nominativa muškoga roda rabi oblik *koji*, što Kristijanović, uz poneki propust, dosljedno ispravlja (5,9: *Koji*

⁴⁸ *Ovo je prvič vu Mezopotamiji stanuvalo i kajti oni bogom njihoveh ocov, koji su vu zemlji Kaldejančov bili, nesu hoteli služiti.* Jdt 5,7.

Pridjev *kaldejanski*, prema etniku *Kaldejanec*, nalazimo i u Gusićeve prijevodu *Novoga zavjeta: Tada izišel je on iz zemlje kaldejanske.* Dj 7,4.

⁴⁹ Prilagodba biblijskih imena tema je za neki drugi rad.

⁵⁰ Detaljnije v. Štebih Golub (2024a: 209–210, 2024b: 37).

⁵¹ O tome v. Šojat (2009: 76).

⁵² Detaljnije v. Štebih Golub (2004b: 60).

čini velika... > **Koj čini velika...**; 5,10: **Koji daje dežda...** > **Koj daje dežda...**; 5,11: **Koji ponizne izvišava** > **Koj ponizne na visinu**).

Kristijanovićeve izmjene Labaševa prijevoda najbrojnije su na sintaktičkoj razini, pa ćemo se osvrnuti samo na najčešće i najdosljednije.

U svetopisamskim prijevodima posttridentskoga doba prijevod na razini riječi (*ad litteram*), odnosno imitiranje gramatičkih, pa time i sintaktičkih struktura smatralo se znakom poštivanja svetosti teksta, što je pak jamčilo prihvaćanje teksta kao valjanoga i dobivanje dozvole za njegovo tiskanje.⁵³ Vodeći se tim načelom Labaš, kao što ćemo pokazati u nastavku, vjerno slijedi latinski izvornik, dok Kristijanović svojim intervencijama prijevod nastoji učiniti bližim duhu kajkavskoga književnog jezika i razumljivijim čitatelju (1,20: *Tunc surrexit Job, et scidit vestimenta sua; et tonso capite, corruens in terram, adoravit* > *Onda stal se je Job i zrezal je svoje oprave i obritum glavum na zemlju opadajući je se klanjal* > *Onda se stane Job i zreže svoje svite i obrije glavu, na zemlju opadne i moli*).⁵⁴

Jedna od najčešćih intervencija u tekst je promjena reda riječi, koji kod Labaša vjerno zrcali onaj u latinskom predlošku, pa je glagol u pravilu smješten na kraj rečenice ili surečenice.⁵⁵ Doduše, red riječi u kajkavskome književnom jeziku bio je slobodan te se u načelu nije mnogo razlikovao u odnosu na današnji, ali je jedno od obilježja starije kajkavske sintakse da se glagol na kraju rečenice nalazi „češće nego što bismo ga stavili u štokavskome” (Šojat 1960: 44), što se može smatrati utjecajem latinskoga i njemačkoga. Istraživanja jezika Kristijanovićevih djela pokazala su da ni njemu, premda se prvenstveno vodi „stilističkim pravilom o stavljanju pojedine riječi na mjesto u rečenici koje odgovara njezinoj vrijednosti i važnosti koju joj pisac želi dati” (Šojat 1960: 44), položaj glagola na kraju rečenice nije ni stran ni neobičan.⁵⁶ Ipak, redigirajući Labašev prijevod veoma često glagol s kraja rečenice pomiče prema naprijed (1,12: *Ecce universa quæ*

⁵³ Katančić u predgovoru svojega prijevoda *Biblije* ističe kako se prevodeći *Vulgatu* pridržavao Jeronimovih pravila za prevođenje *Svetoga pisma* koja traže da se poštuje „vlastitost i čestitost” pojedinih riječi kako se prevoditelj ne bi ogriješio o tekst, v. Vrtić (2009: 266).

⁵⁴ Prvo navodimo tekst iz *Vulgate sexto clementine*, slijedi Labašev prijevod, pa prijevod kako ga je izmijenio Kristijanović.

⁵⁵ To nije uvijek rezultat doslovnoga prevođenja. Kod Labaša glagol na kraju rečenice nalazimo i gdje je u latinskome predlošku drukčiji red riječi (3,20: *Quare misero data est lux > siromaku svetlost dana je > siromaku je dana svetlost*; 5,6: *et de humo non oritur dolor > i od zemlje žalost ne ishađa > i iz zemlje ne ishađa žalost*; 6,4: *et terrores Domini militant contra me > i strahi Gospona proti meni vojuju > i strahi Gospona vojuju proti meni*).

⁵⁶ Detaljnije o tome v. Štebih Golub (2022: 103–104, 2024b: 63 – 64).

habet in manu tua sunt > *vsa koja ima, vu tvoji ruki jesu* > *vsa koja ima, jesu vu tvoji ruki*; 3,3: *Pereat dies in qua natus sum, et nox in qua dictum est* > *Naj se zgubi dan vu kojem rodil se jesem i noč vu kojoj rečeno je* > *Naj se zgubi dan vu kojem se jesem rodil i noč vu kojoj je rečeno*; 3,11: *Quare non in vulva mortuus sum* > *Zakaj vu vutrobi vumrl nesem* > *Zakaj nesem vumrl vu vutrobi matere*).

Jedno od obilježja tzv. biblijskoga reda riječi u hrvatskome je i postpozicija atributa, osobito u ustaljenim stinagmama. Postponirani položaj atributa potvrđen je u svetopisamskim prijevodima i nabožnim tekstovima na svim hrvatskim povijesnim književnim jezicima,⁵⁷ a riječ je o sintaktičkoj konstrukciji nastaloj pod latinskim utjecajem, iako je njezinoj stabilnosti pridonio i crkvenoslavenski jezik.⁵⁸ Labaš se nadostavlja na tu tradiciju, pa je postponirani položaj atributa u njegovu prijevodu dominantan. Međutim, u Kristijanovićevim nabožnim tekstovima uz dobro potvrđenu postpoziciju preteže antepozicija atributa,⁵⁹ pa i u Labaševu prijevodu mijenja položaj atributa (1,18: *sini tvoji* > *tvoji sini, kčere tvoje* > *tvoje kčere, brata svojega prvorodenoga* > *svojega prvorodenoga brata*; 2,7: *z ranum najgoršum* > *z najgoršum ranum*; 4,4: *spomenki tvoji* > *tvoji spomenki*), uz rijetke iznimke (1,6: *sini Božji* > *sini Božji*; 2,7: *lica Gosponovoga* > *lica Gosponovoga*; 4,4: *kolena trepeteča* > *kolena trepeteča*; 5,18: *ruke njegove* > *ruke njegove*). Kako Kristijanović i u svojem izdanju lekcionara *Čtejenja i evangelijumi* iz 1851. u odnosu na ono iz 1831. atribut iz postpozicije prebacuje u antepoziciju,⁶⁰ smatramo da je riječ o njegovu stilskome odabiru.

Jedno od sintaktičkih obilježja starijih hrvatskih biblijskih prijevoda (od Kašića do Katančića) je hipertrofija participa i participskih konstrukcija. Prema Vrtič (2009: 367) upravo su svetopisamski prijevodi jedan od putova ponovnoga aktiviranja participa u hrvatskome jeziku te su sve do polovice 19. st. podržavali uporabu participa. Istraživanja su pokazala da se participe u književnokajkavskim tekstovima različitih stilskih registara, prijevodnima i neprijevodnima, rabilo sve do druge polovice 19. st.,⁶¹ što vrijedi i

⁵⁷ O tome v. između ostalih v. Maretić (1910: 205, 1916: 37), Pranjković (2000a: 34, 2000b: 83, 2002: 23), Vela i Vrtič (2013: 659–662), Grmača i Horvat (2019: 39).

⁵⁸ O tome v. Vela i Vrtič (2013: 600, bilješka 32).

⁵⁹ V. Štebih Golub (2022b: 106–107, 2024b: 106–107).

⁶⁰ V. Štebih Golub (2022a: 569).

⁶¹ V. Horvat i Štebih Golub (2016), Schubert i Štebih Golub (2019).

Kolegica Anita Celinčić potvrdila mi je u razgovoru da se particip sadašnji i danas rabi u organskim govorima.

za Kristijanovićev opus.⁶² Premda participe nalazimo i u Kristijanovićevim biblijskim prijevodima,⁶³ nije im sklon kao Labaš, pa ih redigirajući njegov prijevod zamjenjuje finitnim glagolima, a participske konstrukcije razvezuje zavisnim rečenicama oslobađajući se na taj način od latinskoga predložka i čineći prijevod bližim kajkavštini (1,1: *erat vir ille simplex, et rectus, ac timens Deum* > *bil je človek priprost i istinski ter boječi se Boga i vugibajuči od zla.* > *ov človek je bil priprost i istinski ter bojal se Boga i ogibal zla;* 2,3: *vir simplex et rectus, ac timens Dem, et recedens a malo, et adhuc retinens innocentiam* > *človek priprosti i istinski ter bogaboječi i zla vugibajuči ter jošće nedužnost vzdržavajuči* > *človek priprosti i istinski koj se boji Boga i ogiblje zla ter jošće nedužnost zdržava;* 2,11: *Igitur audientes tres amici Job* > *Čujuči pako tri prijatelji Joba* > *Kada bi pako tri prijatelji Joba bili čuli;* 3,21: *Qui expectant mortem, et non venit, quasi effodientes thesaurum* > *koji smrt čakaju ter ne dojde kakti iskapajuči kinče.* > *koji čakaju na smrt ter ne dojde, spodobno kak da bi iskapali kinče).⁶⁴ Drugim razlogom za takve redaktorne zahvate smatramo razumljivost teksta jer participi i zavisne rečenice kojima ih je moguće razvezati, kao što ističe Kordić (1995: 277–278), nisu sintaktički i semantički jednaki, pa se određene informacije eksplicitno izražene zavisnom rečenicom, kada se umjesto nje rabi particip, mogu rekonstruirati još samo iz konteksta.*

U Labaševu je prijevodu zamjetna još jedna osobina česta u starijim hrvatskim svetopisamskim prijevodima, od crkvenoslavenskih pa sve do Katančićeva. Riječ je o uporabi predikata i participa iz istoga značenjskoga gnijezda unutar iste rečenice, odnosno o uzastopnoj uporabi dvaju glagola govorenja. Takva je uporaba pseudogrecizam koji je iz hebrejskoga ili aramejskoga preko grčkoga pri prevođenju *Septuaginte* ušao prvo u crkvenoslavenske tekstove, dok je u kasnije hrvatske prijevode ušao preko latinskoga

⁶² V. Štebih Golub (2022: 112–121, 2024b: 68–70).

⁶³ Primjerice, u Kristijanovićevu prijevodu prvi redak *Hvalospjeva ljubavi* glasi: *Ako bi z jeziki ljudih i angelov govoril, ljubavi pako ne bi imal, tak bi bil kakti bučeči brunc ali tutneči cimbal.* 1Kor 13,1.

⁶⁴ Valja spomenuti da u svome izdanju lekcionara *Čtejenja i evangelijumi* iz 1851. Kristijanović na isti način mijenja tekst u odnosu na izdanje iz 1831. Detaljnije v. Štebih Golub (2021: 571). U vlastitom prijevodu *Biblije*, kao što je vidljivo iz rukopisnih prijevoda koje je višestruko preinačivao, također povremeno participe zamjenjuje finitnim glagolima: *Onda oni posteči i moleči i nastavljajuči na ruke, otpustili su nje.* > *Onda su oni postili i oni su molili i položili na nje ruke i otpustili su nje.* Dj 13,3.

pri prevođenju *Vulgate*.⁶⁵ Kao što i inače čini s participima, Kristijanović redigirajući Labašev prijevod i participe u takvim konstrukcijama zamjenjuje finitnim glagolom (1,9: *Cui respondens Satan, ait* > *Kojemu odgovorivši Žatan rekel* > *I Žatan odgovori njemu ter reče*; 2,2: *Qui respondens ait* > *Koji odgovoreči je rekel* > *On odgovori i reče*; 4,1: *Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit* > *Odgovoreči pako Eliphaz Themanites rekel je* > *Eliphaz pako Themanites odgovori i reče*). Valja spomenuti da takva uporaba Kristijanoviću nije strana (*Peter pako i Januš odgovorivši rekli jesu njim*: „*Je li je pravično vu nazočnosti Boga vas bolje poslušati kak Boga, sudete.*” Dj 4,19), no u njegovim je svetopisamskim prijevodima znatno rjeđa nego kod Labaša.

U navedenim je primjerima naznačena još jedna Kristijanovićeva dosljedna izmjena Labaševa teksta. Riječ je o zamjeni perfekta glagola govorenja historijskim prezentom *reče* (1,7: *Cui dixit Dominus* > *Kojemu rekel je Gospon* > *I reče njemu Gospon*; 6,1: *Respondens autem Job, dixit* > *Odgovoreči pako Job rekel je* > *Job pako odgovori i reče*; 1,18: *et ecce alius intravit, et dixit* > *nuter je došel i povedal je* > *nuter stupi i reče*; 2,9: *Dixit autem illi uxor sua* > *Govorila je pako njemu žena njegva* > *Njegva pako žena reče njemu*),⁶⁶ koju Kristijanović beziznimno provodi i u svojem izdanju *Čtejenja i evangelijumi*.⁶⁷ Uporabom kajkavskoga historijskog prezenta glagola *reči*, oblično jednakoga staroslavenskom asigmatском aoristu te čakavskim i štokavskim aoristnim oblicima, Kristijanović se približava nekajkavskim biblijskim prijevodima u kojima se lat. *dixit* prevodilo s *reče*, ali se nadostavlja i na kajkavsku tradiciju jer takvu uporabu nalazimo i kod ranijih prevoditelja *Biblije*, primjerice kod Gusića.⁶⁸

Jedan od sintaktičkih latinizama čestih u svim hrvatskim povijesnim književnim jezicima je i uporaba odnosnih zamjenica na početku rečenice

⁶⁵ O takvoj uporabi kod Katančića v. Vrtič (2009: 374).

O samom obilježju v. Grković-Major (2007: 145).

⁶⁶ Oblik *reče* nije uvijek bio prvi Kristijanovićev izbor.

Iz retka 1,8: *i odgovoril je Gospon k njemu* > *i govoril je Gospon* > *Gospon reče njemu* vidljiv je tijekom izmjena. Prvo je perfekt glagola *odgovoriti* zamijenjen onim glagola *govoriti* koji je u završnoj verziji zamijenjen historijskim prezentom *reče*.

⁶⁷ Detaljnije v. Štebih Golub (2021: 570).

Kristijanović je i u vlastitim svetopisamskim prijevodima perfekt glagola *reči* upotrijebljen u ranijoj varijanti prijevoda zamjenjivao historijskim prezentom, no to nije činio dosljedno. Primjerice, prvu varijantu prijevoda *Kad bi pako ovi Gosponu svetu službu opravljali ter postili rekel je njim Duh Sveti...* mijenja u *Kad bi pako ovi Gosponu svetu službu opravljali ter postili reče njim Duh Sveti...* Dj 13,2.

⁶⁸ U Gusićevu prijevodu *Novoga zavjeta* čitamo *On pak iznutra odgovoreči reče*: ... Lk 11,7.

pri relativnom vezivanju rečenica, tj. sintaktičkom postupku kojim se radi isticanja sadržajne povezanosti s prethodnim tekstom na početku rečenice umjesto pokazne uvodi odnosa zamjenica. Ponovno je riječ o strukturi koja Kristijanoviću nije strana: rabi je u svetopisamskim prijevodima,⁶⁹ pa čak i u svojim neprijevodnim tekstovima.⁷⁰ Međutim, u Labaševu prijevodu, koji vjerno slijedi *Vulgatu*, taj je sintaktički kalk veoma čest, a Kristijanović ga izbjegava koristeći različita jezična sredstva (1,7: **Cui dixit Dominus: Unde venis? Qui respondens, ait... > Kojemu rekel je Gospon: „Otkud dojdeš?” Koji odgovoreći reče... > I reče njemu Gospon: „Otkud dohajaš?” I on odgovori i reče...; 1,9: Cui respondens Satan, ait... > Kojemu odgovorivši Žatan rekel... > I Žatan odgovori njemu ter reče...; 2,9: Qui ait ad illam > Koji rekel je k njoj > A on reče njoj...).**

Kristijanović je Labašev tekst nastojao „popraviti” i brojnim izmjenama na leksičkoj razini težeći s jedne strane točnijem, a s druge ljepšem prijevodu. Dok se na sintaktičkoj razini za Labašev prijevod može ustvrditi da je vjerniji latinskome predlošku, a Kristijanović ga svojim promjenama nastoji približiti duhu kajkavštine, intervencije na leksičkoj razini nije tako jednostavno objasniti.⁷¹ Naime, u nekim je slučajevima Kristijanovićev prijevod doslovniji. Primjerice, Labaš sintagmu *quingenta quoque juga boum* (Job 1,3) prevodi kao *petsto par volov*, što Kristijanović mijenja u *petsto jarem volov*. Osnovno značenje lat. *jugum* je ‘jaram’, ali se metonimijom razvilo i značenje ‘par’,⁷² koje nalazimo u Labaševu prijevodu. Poznavajući Kristijanovićeve svetopisamske prijevode i njegovu preciznost pri prevodenju, koja je uključivala i konzultiranje hebrejskoga ili grčkoga izvornika kao i prijevode na druge jezike,⁷³ nismo skloni tumačenju da je do zamjene

⁶⁹ **Koji** kad bi čuli bili, vsi skup složno podignuli su glas k Bogu i rekli: „Gospone, Ti jesi koj si napravil Nebo i Zemlju, morje i vsa koja vu njih jesu.” Dj 4,24.

⁷⁰ Primjerice u svojim *Blagorečjima*:

„Vre pako roditeli dvojvrnsnem načinom grehov dece svoje delniki bivaju. Najmre, grešne prilike nepreprečujuč i, drugoč, potlam kak vre greh včinjen je, prepuščajuč i njega nekaštigajuč. **Koje** prepuščenje kak odurno pri Bogu je, spoznati moremo vu Heliju, poglavaru aldovničkem *Staroga zakona* kojemu Bog grehote dece njegove je pripisal kajti nje znajuči, grehoti spodobno decu svoju kaštigati ni hotel.” (Štebih Golub 2022b: 131)

⁷¹ Posebnu istraživačku temu čine i eventualne semantičke implikacije pojedinih leksikčkih izmjena teksta. Takvoj tebi valja pristupiti uz uključivanje bibličara, klasičnih filologa i hebrejista te su svakako deziderat daljnjih istraživanja.

⁷² <https://www.navigium.de/latein-woerterbuch/iugum> (pristupljeno 8. svibnja 2025).

⁷³ Prevodeći psalme u podrubnim bilješkama donosi podatak o tome kako pojedine sintagme ili čitavi redci zvuče u hebrejskom psaltiru. Primjerice, u Kristijanovićevu prijevodu, načinjenome

došlo jer prevoditelj nije poznao drugo značenje. Vjerojatnijim smatramo da je upotrijebio sintagmu *jarem volov* ocijenivši je kao slikovitiju. Slično motivaciju vidimo i u sljedećoj zamjeni. Labaš lat. *præbete aurem, et videte an mentiar* (Job 6,28) prevodi kao **poslušnite i pogledajte je li lažem**, što Kristijanović mijenja u doslovniji prijevod **nagnite vušesa i videte je li lažem**. Kao i u prethodnom slučaju, malo vjerojatnim smatramo da je Kristijanoviću frazem *aurem præbere* ‘slušati’⁷⁴ bio nepoznat i skloniji smo tumačenju da ga je kalkirao zbog njegove slikovitosti.

Kristijanovićeva težnja točnijem i preciznijem prijevodu razvidna je iz zamjene *duša* > *življenje* u primjerima 2,4: *pellem pro pelle et cuncta quae habet homo dabit pro anima sua* > *Kožu za kožu i vsa koja ima človek bude dal za dušu svoju*. > *Kožu za kožu i vsa koja ima človek bude dal za svoje življenje*. te 2,6: *Dixit ergo Dominus ad Satan: Ecce in manu tua est; verumtamen animam illius serva*. > *Govoril je pako Gospon k Žatanu: „Nut, vu tvoji ruki je, nego vendar dušu njegvu čuvaj!”* > *Onda reče Gospon Žatanu: „Nut, on je vu tvoji ruki, nego vendar njegvo življenje opčuvaj!”* Naime, iako lat. *anima*, uz ostala, ima i značenja ‘duša’ i ‘život’,⁷⁵ smisao prijepora Boga i Sotone jest da potonji tvrdi kako će čovjek učiniti sve da spasi (goli) život, zapravo nemisleći na spas vječne duše.⁷⁶

Kristijanović se kao precizniji prevoditelj potvrđuje i zamjenom od *nemeh stvari* > *od nemeh stvari zemlja* (5,22: *et bestias terræ non formidabis* > *ter od nemeh stvari ne budeš se bojal* > *od nemeh stvari zemlje ne budeš se bojal*). Naime, u kajkavskome književnom jeziku kolokacija

prema *Vulgati* Ps 71,16. glasi: *Na najvišešeh gorah bude žitek gusto stal, sād ovoga bude vekši kak na gori Liban i varaščani budu se zelenili kakti trava zemlje.*, ali iz podrubne bilješke saznajemo da bi u prijevodu hebrejskoga teksta glasilo: *Žid. r. 16. Jedna šaka na najveškeh gorah v zemlju posejane pšenice, bude obilni sād doprinesla, sād njejin bude šumel kak cedri na gori Liban itd.* Uz Tob 1,13 Kristijanović donosi podrubnu bilješku u kojoj se referira na grčki prijevod knjige: *Primerom grčkoga prenašanja je bil on dvorni opskrbnik.* (DZ 1845: 37).

⁷⁴ Marević (2000: I, 28, s. v. *auris*).

⁷⁵ <https://www.navigium.de/latein-woerterbuch/anima> (pristupljeno 8. svibnja 2025), Marević (2000: I, 157, s. v. *anima*).

⁷⁶ U hebrejskome je izvorniku također riječ o životu, a ne o duši (https://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/16404/jewish/Chapter-2.htm, pristupljeno 8. svibnja 2025). Takav prijevod donosi i Kršćanska sadašnjost (<https://biblija.ks.hr/knjiga-o-jobu/2>, pristupljeno 8. svibnja 2025), a u njemačkoj tradiciji sve *Biblije* katoličke i protestantske od Lutera nadalje također u navedenim primjerima *anima* prevode s *Leben*, ne sa *Seele* (<https://www.bibleserver.com>, pristupljeno 8. svibnja 2025).

nema stvar ima značenje ‘životinja’,⁷⁷ dok su *neme stvari zemlje* životinje koje žive na kopnu, zvijeri.

U opisu Jobovih muka (Job 2,7), rana koje su mu prekrile čitavo tijelo, Labaš lat. *a planta pedis usque ad verticem ejus* doslovno prevodi kao *od potplata noge do vrhunca njegovoga*, što Kristijanović popravljajući u *od potplata noge tja do njegova temena* učinivši na taj način prijevod razumljivijim.

Dok Labaš lat. *repente ventus vehemens irruit a regione deserti* (Job 1,19) prevodi s *najedenkrat veter strašni od strani puste je se podignul*, prema Kristijanovićevu ispravku vjetar se podigao *od strani puščine*, čime je dobiven ne samo točniji i precizniji prijevod, već i prijevod koji bolje dočarava starozavjetni krajobraz. Naime, Labaševu je sintagmu od *strani puste* moguće shvatiti na dva načina: od puste, nenastanjene, neobrađene strane⁷⁸ ili od strane gdje je *pusta* (< mađ. *puszta*) ‘neobrađena zemlja ili veći posjed izvan naselja na kojemu stoka slobodno pase, pustara’.⁷⁹ Riječ *puščina*, za koju se odlučuje Kristijanović, uz značenje nenaseljenog, osamljenog mjesta ima i ono područja koje je zbog nedostatka vlage bez vegetacijskoga pokriva, pustinje.⁸⁰

Jezičnu kreativnost Kristijanović pokazuje zamijenivši Labaševu sintagmu *zežgane živine aldov* (Job 1,5), nevješti, opisni prijevod lat. *holocaustum*, vlastitom tvorenicom *ognjoaldov*,⁸¹ koju rabi i u prijevodu knjige o Juditi (...*tak da su takaj oni koji su Bogu ognjoaldove donášali, z pokornemi opravami oblečeni i z pepelom po glavi potrušeni svoje aldove Gosponu zvršávali*. Jdt 4,16).

U kontekstu ostalih Kristijanovićevih prijevoda i paratekstnih elemenata,⁸² ponajprije bilježaka kojima ih popraćuje, zanimljiva je zamjena Labaševе sintagme *strašna morska riba* riječju *kit* (7,12: *Numquid mare ego sum, aut cetus* > *Je li sem ja morje ali strašna morska riba* > *Je li sem ja*

⁷⁷ <https://kajkavski.hr/pretraga/?q=nem> (pristupljeno 8. svibnja 2025).

⁷⁸ Značenja pridjeva *pust* u kajkavskome književnom jeziku v. <https://kajkavski.hr/pretraga/?q=pust> (pristupljeno 8. svibnja 2025)..

⁷⁹ <https://kajkavski.hr/pretraga/?q=pusta> (pristupljeno 8. svibnja 2025).

⁸⁰ <https://kajkavski.hr/pretraga/?q=puščina> (pristupljeno 8. svibnja 2025).

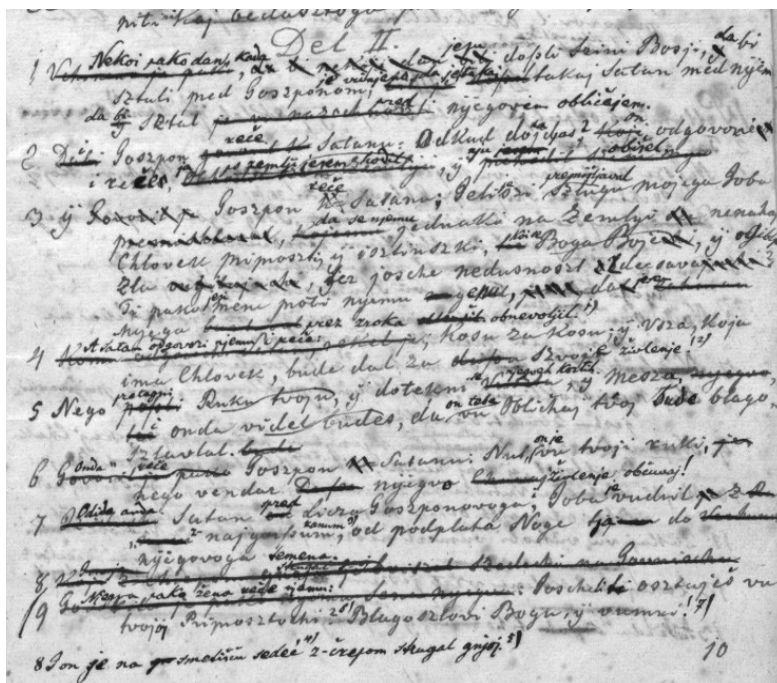
⁸¹ Jedina potvrda riječi *ognjoaldov* u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* upravo je iz Kristijanovićeva prijevoda knjige o Juditi objavljenoga u *Danici zagrebečkoj*, v. <https://kajkavski.hr/rjecnik/?letter=o&page=230> (pristupljeno 8. svibnja 2025).

⁸² O paratekstnim elementima u Kristijanovićevim prijevodima biblijskih knjiga v. Štebih Golub (2021), Beck i Štebih Golub (2023).

1,2: Narođeni njemu su bili sedem sini i tri kćere. 1,3: I imal je imetka sedem jezer ovac... 1,4: I išli jesu sini njegovi...	I njemu jesu bili narođeni sedem sini i tri kćere. I on je imal imetka sedem jezer ovac... I išli jesu njega sini...
1,15: i navalili su Źabai... 1,16: I da bi jošće on govoril... 1,17: Nego i doklam on jošće bi govoril...	i navalili su Źabanini... I jošće ov je govoril... I doklam bi takaj ov jošće bil govoril...
2,2: Da bi Gospon govoril k Źatanu... 2,3: I govoril je Gospon k Źatanu...	I Gospon reče Źatanu... I Gospon reče Źatanu...
2,12: Ter da bi zdalka oči svoje podigli 2,13: Ter sedeli su z njm na zemli...	I kada bi zdalka svoje oči bili podigli.... I oni jesu z njim na zemli sedeli...

Radi stjecanja jasnije predodžbe o izvornom Labaševu prijevodu i tekstu poslije Kristijanovičevih izmjena, paralelno donosimo prvih šest redaka drugoga dijela *Knjige o Jobu*.

1. Včineno je pako da bi nekoji dan bili došli sini Božji i stali pred Gosponom, bil je došel takaj Źatan med njimi i stal je vu nazočnosti njegovi.	1. Nekoj pako dan kada jesu došli sini Božji da bi stali pred Gosponom, je včinjeno da je takaj Źatan med njimi da bi stal pred njegovem obličajem.
2. Da bi Gospon govoril k Źatanu: „Otkud dojdeš?” Koji odgovoreći je rekel: „Ophodil sem Zemlju i prehodil sem nju.”	2. I Gospon reče Źatanu: „Otkud dohadaš?” On odgovori i reče: „Ja jesem hodil po Zemlji i nju obišel.”
3. I govoril je Gospon k Źatanu: „Je li si slugu mojega Joba premišljavao kojemu jednaki na Zemlji se ne nahađa, človek priprosti i istinski ter bogabojeći i zla vugibajući ter jošće nedužnost vzdržavajući?”	3. I Gospon reče Źatanu: „Je li jesi premišljavao slugu mojega Joba da se njemu jednaki na Zemlji ne nahađa, človek priprosti i istinski koj se boji Boga i ogiblje zla ter jošće nedužnost zdržava.”
4. Komu odgovoreći Źatan rekel je: „Kožu za kožu i vsa koja ima človek bude dal za dušu svoju!	4. A Satan odgovori njemu i reče: „Kožu za kožu i vsa koja ima človek bude dal za svoje življenje!
5. Nego pošli ruku tvoju i dotekni vusta i meso njegovo ter onda videl budeš da vu obličaj tvoj blagosluval bude.”	5. Nego pretegni tvoju ruku i dotekni se njegovih kostih i mesa i onda budeš videl da on tebe u tvoj obličaj bude blagosluval.”
6. Govoril je pako Gospon k Źatanu: „Nut, vu tvoji ruki je, nego vendar dušu njegovu čuvaj!”	6. Onda reče Gospon Źatanu: „Nut, on je vu tvoji ruki, nego vendar njegovo življenje opčuvaj!”

Prilog 4. Izvadak iz rukopisnoga prijevoda *Knjige Joba*, Job 2,1–9.

4. ZAKLJUČAK

Rukopisni prijevod *Knjige o Jobu* predstavlja zanimljivu poveznicu između dvaju pokušaja prevođenja *Biblije* na kajkavski književni jezik: u okviru Vrhovčeve inicijative preveo ga je I. N. Labaš, a tridesetak godina kasnije Labašev je prijevod redigirao I. Kristijanović. Premda napis nepoznatoga autora na ovitku rukopisa insinuirao da je Kristijanović pokvario Labašev prijevod („popravljena na gore”), tomu nije tako.

Rukopisni prijevod *Knjige o Jobu* važan je jezičnopovijesni dokument jer je riječ o jedinom rukopisu u kojem se Kristijanović služi novom gajicom, što potvrđuje da se tim pismom zaista služio te da slovopisne pogreške u njegovim tiskanim tekstovima najvjerojatnije nisu tiskarska pogreška, nego rezultat njegove nesigurnosti.

Kristijanoviće promjene Labaševa teksta na fonološkoj i morfološkoj razini neznatne su: na svega nekoliko mjesta mijenja refleks jata u negiranim oblicima pomoćnoga glagola *biti*, dok oblik odnosne zamjenice za nominativ

muškoga roda jednine *koji* dosljedno zamjenjuje s *koj*.

Najbrojniji su zahvati na sintaktičkoj razini (promjene u redu riječi, zamjena participa finitnim glagolom i s time povezano razvezivanje participne skupine, izbjegavanje odnosne zamjenice na početku riječi). Naime, Labaš se veoma vjerno pridržavao latinskoga predloška, dok je Kristijanović, iako ni njemu samome takvi sintaktički kalkovi nisu bili strani, prijevod nastojao približiti duhu kajkavštine. Zamjene na leksičkoj razini otkrivaju da se Kristijanović, kao erudit i kao stilist, vodio dvama kriterijima: točnošću i estetikom.

Naša je analiza pokazala da Kristijanovićeve izmjene Labaševa prijevoda nisu išle u smjeru štokavizacije.

Kristijanović je tekst redigirao završno sa 16. retkom 7. dijela *Knjige o Jobu*. Zašto je prestao s radom na prijevodu, nije poznato. Međutim, s obzirom na brojnost izmjena naša je pretpostavka da je odustao jer je prijevod smatrao nepopravljivim.

VRELA

? *Djela apostolska* [Čini apoštolski]. Rkp. Arhiv HAZU IVb 15/a.

? *Knjiga Job*. Rkp. NSK R 3505.

? *Szвето Piszmo Novoga Zakona*. rkp. Metropolitanska knjižnica Zagrebačke biskupije M 124.

1831. *Knjiga Sholtarov*. Rkp. NSK R 3618.

1845. *Knjiga Tobiasha iz szvetoga Piszma ztaroga Zakona na Horvatzki jezik prenešena po Ignaczu Kriztianovich. Danicza zagrebechka ili Dnevnik za prozto leto 1845.*, 33–71. [DZ]

1848. *Jonaš prorok. Danicza zagrebechka za prozto leto 1848.*, 46–55. [DZ]

1851. *Čtejenja i evangeliumi na sve nedělje i svetke cěloga lěta za potrebuvanje nad-biskupie zagrebečke*. Zagreb: Franjo Župan.

2003. *Kratki navuk za pravopiszanye horvatzko za potrebnost narodnih skol*. Pretisak, predgovor Nada Vajs i Vesna Zečević. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

2018. *Sveto pismo Novoga Zakona. Latinički prijepis izvornika rukopisa*. Transkripcija, pogovor Alojz Jembrih i Zvonimir Kurečić. Zagreb: Hrvatsko društvo Sv. Jeronima.

Belostenec, Ivan. 1840/1972. *Gazophylacium, seu Latino-illyricorum onomatum aerarium*. Sv. 1. Zagreb: Liber, Mladost.

Jambrešić, Andrija. 1842/1992. *Lexicon latinum interpretatione Illyirca, Germanica et Hungarica locuples & index illirico sive croatico latinus*. Zagreb: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkoga instituta.

Labaš, Ivan Nepomuk. 1848. pismo Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. (Rkp., digitalna verzija na <https://davz.eindigo.net>.)

LITERATURA

- Beck, Boris; Štebih Golub, Barbara. 2023. Knjiga Tobijaša Ignaca Kristijanovića – komunikacijski aspekti biblijskog prijevoda. *Crkva u svijetu*, 58, 4, 613–630.
- Belošević, Stjepan. 1926. *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin*. Zagreb: vlastita naklada.
- Berković, Danijel. 2013. Biskup Maksimilan Vrhovac i njegova Biblija. *Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije. Zbornik radova znanstvenog simpozija: Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije*. Ur. Danijel Berković. Zagreb: Biblijski institut, Centar biblijskih istraživanja, 35–60.
- Divković, Matija. 2019. *Matija Divković. Izbor iz djela*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu.
- Dodig, Slavica. 2017. *Leksikon biblijskih muškaraca*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Fučak, Jerko. 1975. *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Genette, Gérard. 1997. *Paratext: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Georgijević, Krešimir. 1969. *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Grković-Major, Jasmina. 2007. *Spisi iz istorijske lingvistike*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Grmača, Dolores; Horvat, Marijana. 2019. Predgovor. *Matija Divković. Izbor iz djela*. Sarajevo: Matica hrvatska u Sarajevu, 3–37.
- Horvat, Marijana; Perić Gavrančić, Sanja. 2009. Sintaktička svojstva zamjenica u Marulićevu i Kašićevu prijevodu *De imitatione Christi*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35, 141–157.
- Horvat, Marijana; Perić Gavrančić, Sanja. 2014. O stilu i jeziku Divkovićeve djela *Sto čudesa*. *Matija Divković i kultura pisane riječi. Zbornika radova sa znanstvenog skupa*. Ur. Marko Karamatić. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, 185–202.
- Horvat, Marijana; Štebih Golub, Barbara. 2016. Aktivni particip prezenta u hrvatskim tekstovima 17.–19. stoljeća. *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*. Ur. Tanja Kuštović, Mateo Žagar. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 181–201.
- Jagić, Vatroslav. 1913. Die serbokroatischen Übersetzungen der Bibel im Ganzen oder einzelner Teile derselben. Eine bibliographische Übersicht. *Archiv für Slavische Philologie*, 34, 3/4, 497–532.
- Jembrih, Alojz. 2012a. „Vrhovčeva Biblija” – Je li joj se iznova u trag ušlo? *Kairos: Evanđeoski teološki časopis*, 6, 1, 89–101.
- Jembrih, Alojz. 2012b. Je li se ušlo u trag „Vrhovčevoj Bibliji”? *Filologija*, 58, 211–221.
- Korade, Mijo. 1996. Teološka i vjerska misao u hrvatskoj kajkavskoj književnosti. *Kajkaviana Croatica. Hrvatska kajkavska riječ*. Ur. Alojz Jembrih. Zagreb: Družba braće hrvatskoga zmaja, Muzej za umjetnost i obrt, 91–114.
- Kordić, Snježana. 1995. *Relativna rečenica*. Zagreb: Sveučilišna naklada.

- Korunić, Petar. 1989. *Jugoslavizam i federalizam u Hrvatskom narodnom preporodu 1825.–1875.* Zagreb: Globus.
- Kristijanović, Ignac. 1848. Nekaj o horvatskem jeziku. *Danicza zagrebechka za prozto leto 1848*, 113–121.
- Kristijanović, Ignac. 2012. *Gramatika horvatskoga narječja.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1860. *Bibliografija hrvatska I.* Zagreb: Brzotisak Dragutina Albrechta.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan. 1875. Prinesci za povjest književnosti hrvatske. *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 12, 51–110.
- Ljubić, Šime. 1869. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske na podučavanje mladeži II.* Rijeka: Riečki Emidija Mohovića tiskarski kamen. zavod.
- Maretić, Tomo. 1910. Jezik slavonskih pisaca. *Rad JAZU*, 180, 146–233.
- Maretić, Tomo. 1915. Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika. *Rad JAZU*, 209, 173–240.
- Maretić, Tomo. 1916. Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika (Svršetak), *Rad JAZU*, 211, 1–92.
- Marević, Jozo. *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik.* Velika Gorica, Zagreb: Marka, Matica hrvatska.
- Novak, Kristian. 2012. *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca. Jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog.* Zagreb: Srednja Europa.
- Percan, Josip. 1984. Ignac Kristijanović (1796–1884) i njegov pokušaj prevođenja Svetoga pisma, *Bogoslovska smotra*, 54, 1, 88–103.
- Pranjković, Ivo. 2014. Iz Divkovićeve sintakse. *Sto čudesa. Matija Divković i kultura pisane riječi. Zbornik radova sa znanstvenog skupa.* Ur. Marko Karamatić. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, 175–184.
- Pranjković, Ivo. 2000a. *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene.* Matica hrvatska. Zagreb.
- Pranjković, Ivo. 2000b. Iz sintakse Lastričeva Svetnjaka. *Zbornik o fra Filipu Lastriću Očevcu.* Ur. Šimun Musa. Mostar: Pedagoški fakultet, 75–86.
- Pranjković, Ivo. 2002. Jezik fra Pavla Papića. *Zbornik Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas.* Ur. Šimun Musa. Mostar: Pedagoški fakultet, 11–29.
- Pranjković, Ivo. 2014. Iz Divkovićeve sintakse. *Sto čudesa. Matija Divković i kultura pisane riječi. Zbornik radova sa znanstvenog skupa.* Ur. Marko Karamatić. Sarajevo: Franjevačka teologija Sarajevo, Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, 175–184.
- Plejić Poje, Lahorka (ur.). 2021. *Hrvatska kajkavska duhovna proza XVII. i XVIII. stoljeća. Asketska djela, katehetsko-poučna djela, molitvenici, liturgijska i biblijska djela.* Tekstove izabrao i predgovor napisao Mijo Korade, transkribirala Lahorka Plejić Poje. Zagreb: Matica hrvatska.
- Schubert, Bojana. 2016. *U suton kajkavskoga književnog jezika. Povijesnosociolingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića.* Zagreb: Srednja Europa.

- Schubert, Bojana; Štebih Golub, Barbara. 2019. Participi u tekstovima pisanima kajkavskim književnim jezikom krajem 18. i u 19. stoljeću *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 31, 1, 223–251.
- Schubert, Bojana; Štebih Golub, Barbara. 2024. U potrazi za jezičnom varijacijom – druga izdanja književnokajkavskih tekstova. *Zbornik radova Sedmoga hrvatskoga slavističkoga kongresa održana u Šibeniku od 25. do 28. rujna 2019.* Ur. Ivica Baković, Anđela Frančić, Marija Malnar Jurišić, Lana Molvarec, Bernardina Petrović. Zagreb: FF press, 479–498.
- Slavić, Dean. 2016. *Biblija kao književnost.* Zagreb: Školska knjiga.
- Stančić, Nikša. 1985. Hrvatski narodni preporod 1790–1848. *Hrvatski narodni preporod 1790–1848. Hrvatska u vrijeme ilirskoga narodnog pokreta.* Prir. Nikša Stančić. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1–30.
- Sović, Antun. 1941. Knjiga o Jobu. *Bogoslovska smotra*, 29, 4, 320–340.
- Szabo, Gjuro. 1940. *Kroz Hrvatsko zagorje.* Zagreb: Vasić i Horvat.
- Šafařík, Pavel Josef. 1865. *Geschichte der südslavischen Literatur 2.* Prag: Verlag von Friedrich Tempsky.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Olga. 1960. O stilu Ignaca Kristijanovića. *Umjetnost riječi*, 43, 4, 39–55.
- Šojat, Olga. 1962. Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Rad JAZU*, 11, 63–114.
- Šojat, Olga. 1970. *Pregled hrvatske kajkavske književnosti od polovine 16. do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma. Hrvatski kajkavski pisci I.* PSHK. Zagreb: Matica Hrvatska i Zora.
- Štebih Golub, Barbara. 2012. *Igancije Szentmártony i Uvod u navuk o horvatskome jeziku.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štebih Golub, Barbara. 2021. Paratekst u svetopisamskim prijevodima Ignaca Kristijanovića. *Kaj – časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 3, 4, 59–76.
- Štebih Golub, Barbara. 2022a. Od Čtejenya do Čtejenja (jezične mijene u kajkavskim lekcionarima). *Crkva u svijetu*, 57, 4, 555–574.
- Štebih Golub, Barbara. 2022b. *Blagorečja Ignaca Kristijanovića.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Štebih Golub, Barbara. 2022c. Tri izdanja Mikloušićeva *Stoletnoga horvatskoga kalendara* – od kajkavskoga prema štokavskome? *Kaj – časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 5, 6, 35–50.
- Štebih Golub, Barbara. 2024a. Stabilnost i varijabilnost u Kristijanovićevu opusu. *Kristijanovićev gazofilacij I.* Ur. Barbara Štebih Golub, Lobel Filipić. Zagreb: Institut za hrvatski jezik, 199–222.
- Štebih Golub, Barbara. 2024b. Jezik Ignaca Kristijanovića. *Kristijanovićev gazofilacij II.* Ur. Barbara Štebih Golub, Lobel Filipić. Zagreb: Institut za hrvatski jezik, 9–89.
- Štebih Golub, Barbara; Filipić, Lobel. 2024a. *Kristijanovićev gazofilacij I.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik.
- Štebih Golub, Barbara; Filipić, Lobel. 2024b. *Kristijanovićev gazofilacij II.* Zagreb: Institut za hrvatski jezik.

- Štefanić, Vjekoslav. 1941. Biblija – hrvatski prijevod. *Hrvatska enciklopedija II*. Zagreb: Tipografija d. d. i Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Vela, Jozo; Vrtič, Ivana. 2013. *Verborum ordo mysterium*: red riječi u Kašićevu prijevodu *Biblije*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39, 2, 645–673.
- Vince, Zlatko. 1974. O nekim pitanjima hrvatskoga književnog jezika u doba ilirizma, *Forum*, 13, 7/8, 270–277.
- Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vrtič, Ivana. 2009. Sintaktičke funkcije participa u Katančićevu prijevodu *Svetoga pisma*. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 35, 365–382.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo.

MREŽNI IZVORI

- <https://www.bibleserver.com/ESV.LUT/Job7> (pristupljeno 8. svibnja 2025).
- <https://biblija.ks.hr/knjiga-o-jobu/2> (pristupljeno 9. svibnja 2025).
- https://www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/16404/jewish/Chapter-2.htm (pristupljeno 8. svibnja 2025).
- <https://hbl.lzmk.hr/clanak/labas-ivan> (pristupljeno 8. svibnja 2025).
- <https://kajkavski.hr/pretraga/> (pristupljeno 9. svibnja 2025).
- <https://www.navigium.de/latein-woerterbuch/iugum> (pristupljeno 8. svibnja 2025).

SAŽETAK

Tijekom 19. st. u dva se navrata pokušalo *Bibliju* prevesti na kajkavski književni jezik. Prvi je pokušaj vezan uz biskupa M. Vrhovca koji je oko toga posla okupio šestoricu predvoditelja, a drugi uz I. Kristijanovića. Poveznicu između tih dvaju pokušaja čini *Knjiga o Jobu* koju je u okviru Vrhovčeve inicijative preveo I. N. Labaš, dok je Kristijanović redigirao njegov prijevod. Predmetom rada su okolnosti nastanka prijevoda i njegove redigirane verzije te Kristijanovićeve izmjene Labaševa teksta.

Ključne riječi: kajkavski književni jezik; *Knjiga o Jobu*; Ivan Nepomuk Labaš; Ignac Kristijanović

Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.